

Aleksandar Radoman

Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje
aleksandar.radoman@fcjk.me
ORCID: 0009-0008-0248-7592

Genološke i tematološke karakteristike deseteračke usmene epike iz peraških zbornika od kraja XVII do tridesetih godina XIX vijeka*

U ovom radu dat je osvrt na najstariji sloj usmenih deseteračkih epskih pjesama zapisanih na prostoru Crne Gore. U radu su prikazane društveno-istorijske okolnosti u ranonovovjekovnome Perastu, opisan korpus peraških zbirki nastalih od kraja XVII do tridesetih godina XIX vijeka u kojima su zapisane deseteračke epske pjesme te ukazano na genološke i tematološke karakteristike deseteračkih epskih pjesama iz peraških zbirki predmodernoga doba.

Ključne riječi: Perast, crnogorska usmena poezija, deseterac, epika, Nikola Burović, Nikola Mazarović

Genre and Thematic Features of Decasyllabic Oral Epic Poetry from the Perast Collections of the Late 17th Century to the 1830s

This article provides an overview of the oldest stratum of oral decasyllabic epic poems recorded on the territory of Montenegro. The author presents the socio-historical circumstances in early modern Perast, describing the corpus of Perast collections created from the end of the 17th century to the 1830s, in which decasyllabic epic poems were recorded, and pointing out the genre and thematic characteristics of decasyllabic epic poems from the Perast collections of the pre-modern era.

Keywords: Perast, Montenegrin oral poetry, decasyllabic poetry, epic poetry, Nikola Burović, Nikola Mazarović

1 Uvod

U naučnoj literaturi o južnoslovenskoj klasičnoj deseteračkoj usmenoj epici prostor Crne Gore prepoznatljiv je prevashodno po pjesmama koje je Vuk Stefanović Karadžić publikovao prvenstveno u svojoj ediciji *Narodne srpske pjesme/Srpske narodne pjesme* u periodu između 1823. i 1862. godine ili, pak, po dva zbornika objavljena u prvoj polovini XIX vijeka – *Pjevaniji crnogorskoj i hercegovačkoj* Sima Milutinovića Sarajlije iz 1833. godine i *Ogledalu srpskom* Petra II Petrovića Njegoša iz 1845. godine. Upravo na osnovu tih kolekcija nastali su svi važniji antologijski izbori crnogorske epske poezije – počev od izbora Vida Latkovića i Jovana Čađenovića *Epska narodna poezija Crne Gore* iz 1964. godine, preko antologije *Crnogorske epske pjesme raznih*

---

* Članak se zasniva na arhivskim izvorima koji su publikovani i navedeni u izvorima.

vremena Radovana Zogovića iz 1970. godine pa sve do novijih izbora – nešto žanrovski šire koncipirane antologije *Viša je gora od gore* Novaka Kilibarde iz 2010. godine te *Crnogorskih epskih pjesama* Momira Markovića iz 2014. godine.

Na samoj margini interesovanja istraživača sve do skoro nalazio se korpus usmenoknjiževnih zbornika nastalih u Perastu u periodu od 1696. godine do 1833. godine, a u okviru toga korpusa i po mnogo čemu dragocjena cjelina deseteračkih epskih pjesama. Iako je o njima, doduše ne na osnovu originalnih rukopisa već zahvaljujući prijepisima koje mu je ustupio Miroslav Pantić, više od drugih pisao Radosav Medenica, ipak su deseteračke epske pjesme iz tih zbornika ostale nedovoljno poznate i proučene. Nakon višegodišnjih istraživanja u arhivskim fondovima Crne Gore i Republike Hrvatske, zajedno s Adnanom Čirgićem, javnosti smo predložili 18 rukopisa (ili prijepisa originala) zapisanih u Perastu prije no će Simo Milutinović Sarajlija objaviti prvu zbirku usmene poezije koja će naslovom upućivati na prostor Crne Gore. Većinu zbirki smo zajedno s kolegom Čirgićem opisali (Radoman, Čirgić 2016, 2017a, 2017b, 2018a, 2018b, 2021) i publikovali (Radoman, Čirgić 2017c, 2018c, 2019a, 2019b, 2020a, 2020b, 2022a, 2022b; Čirgić, Radoman 2022), a o toj smo problematici objavili i književnoistorijsku monografiju (Radoman 2022b).¹

U ovome radu, na temelju tih istraživanja, objavljene građe i njezina opisa, ponudićemo sintetički osvrt na genološke i tematološke karakteristike deseteračkih epskih pjesama iz peraških zbirki.

2 Društveno-istorijske okolnosti

Na pitanje otkud tako bogat korpus zbornika pretežno usmenoknjiževnih tekstova u Perastu decenijama prije no će se na južnoslovenskome prostoru pristupiti sistematičnijem bilježenju i proučavanju usmene poezije, odgovor bismo mogli potražiti u specifičnim društveno-istorijskim okolnostima razvoja Perasta tokom epohe ranoga novovjekovlja.

Zajedno s gradom Kotorom, čijem je prostoru pripadao, Perast je 1420. godine dospio pod vlast Mletačke Republike. Kao metoh kotorske opatije Svetoga Đorđa, Perast je tokom XIV i XV vijeka u velikoj mjeri zavisao od materijalne pomoći dubrovačkoga kapitala, pa Peraštani na svojim malim jedrenjacima obavljaju tranzitnu trgovinu prema njihovim destinacijama (Milošević 2000: 7). Iz statusa naselja (Comune) u sta-

¹ Monografija je prilagođena verzija doktorske disertacije odbranjene pod mentorstvom prof. dr. Davora Dukića na Filozofskom fakultetu Sveučilišta „Josipa Jurja Strossmayera“ u Osijeku (Radoman 2024a: 16).

tus opštine (Comunita) postepeno će prijeći s jačanjem njegove trgovačke pozicije na Mediteranu tokom XVI i XVII vijeka, kad uz pomoć mletačkih privilegija na trgovinu Peraštani preuzimaju nova tržišta, a sam grad postaje od izuzetnog strateškog značaja za otpor mediteranskoj pirateriji čiji su centri bili u Uclinju i u Herceg Novom. Zahvaljujući ovim okolnostima, uz snažniji razvoj zanatstva i brodogradnje, mletački izvori Perast već 1585. godine spominju kao posebnu opštinu. U centar povijesnih zbivanja Perast, međutim, dopijeva nešto ranije. Nakon što su Osmanlije 1482. godine osvojile sušedne gradove Risan i Herceg Novi, Perast je postao granični grad Mletačke Republike, no to mu nije donijelo samo status prve linije odbrane pred Osmanskim Carstvom, već i ulogu Antemurale Christianitatis. Takva je pozicija s jedne strane značila stalnu izloženost opasnosti od osmanskoga osvajanja, no s druge je strane kao važna mletačka uporišna tačka Perast u tom periodu dobio brojne privilegije. Prve privilegije izvori spominju početkom XVI vijeka, no prva u nizu značajnijih mletačkih povlastica stigla je 1540. godine, nakon što su tokom Barbarosina napada na Kotor Peraštani priskočili u njegovu odbranu. Uslijedile su tokom XVII stoljeća, kao rezultat peraških okršaja s piratima, odbrane od osmanskih napada i učešća u oslobođenju Herceg Novoga 1687. godine i drugim mletačkim protivosmanskim operacijama, brojne druge pretežno trgovačke privilegije, ali i teritorijalno proširenje na novooslobođene prostore (Butorac 2000: 118–126). Istorijski događaj koji je ostavio najdublje traga u svijesti Peraštana je bitka protiv neuporedivo brojnije osmanske vojske pod vođstvom Mehmedage Rizvanagića koja se odigrala u Perastu 15. maja 1654. godine. O posebnome statusu koji je Perast uživao u Mletačkoj Republici svjedoči Fernan Brodel: „Oslobođeni svakog poreza, Peraštani imaju jedinu obavezu da obezbede za Veneciju policijski nadzor dugog Bokokotorskog zaliva; zahvaljujući njima ‘colfo’ je ‘*sicurissimo de mala gente*’“ (Brodel 2001: 138). U procesu emancipacije od sušednoga Kotora Perast je izgradio i sasvim osobenu strukturu vlastitoga plemstva, oslonjenoga na 12 kazada (ital. – casa – kuća, stara plemićka familija), koje drže cjelokupnu vlast u gradu i u 12 pripadajućih mu sela te čiji predstavnici čine glavno gradsko tijelo, Vijeće (Collegio della Comunità). U povijesti Perasta izuzetnu ulogu ima i činjenica da je tokom Kandijskoga rata postao važno hajdučko uporište, pa je 1669. godine u njemu zabilježeno preko 100 hajduka i gotovo 300 njihovih žena i dece (Milošević 2008: 176). U vrijeme lepantske bitke 1571. godine prvi put je zabilježena i jedna posebna privilegija. Riječ je o vojnoj funkciji, odnosno pravu nosilaca zastave (gonfalonijera) koju su u mletačkoj vojsci imali predstavnici 12 peraških kazada. Po jedan je predstavnik kazada bio čuvar zastave na glavnome brodu mletačke mornarice.

Svi važniji istorijski bojevi, kao i lokalni događaji od posebnoga značaja, koje još od početka XVI vijeka Perast bilježi, dobiće svoj odjek u usmenoj poeziji Perasta (Radoman 2024b: 379). Tako je Perast zahvaljujući osobenim društvenim okolnostima,

kao granični mletački grad, ali i grad u kojem su utočište našli hajduci iz zaleđa, u jedinstvenome spoju elitne kulture peraškoga patricijata i narodne kulture širega geografskoga obuhvata, postao snažni kulturni centar u kojem će se prije no u drugim južnoslovenskim sredinama javiti svijest o potrebi bilježenja usmene književnosti, a u tom kontekstu i deseteračkih usmenih epskih pjesama, forme od nesumnjiva prestiža u sredini koja je visoko vrednovala ratničke vještine.

3 Korpus

Od 18 zbornika koje smo identifikovali istražujući peraške zbirke nastale između 1696. i 1833. godine, deseteračke epske pjesme mogu se pronaći u čak 10 zbornika. U korpusu koji je pred nama epske junačke pjesme nalazimo u *Pjesmarici Nikole Burovića* (16 pjesama), *Pjesmarici Krsta Mazarovića* (2 pjesme), *Pjesmarici Julija Balovića* (15 pjesama), *Pjesmarici Nikole Mazarovića* (43 pjesme), *Pjesmarici Andrije Balovića* (4 pjesme), *Pjesmarici Ivana Kolovića* (10 pjesama), *Pjesmarici Joza Šilopija* (5 pjesama), *Pjesmarici Tripa Smeće* (15 pjesama) i u dvijema pjesmaricama Krsta Balovića (ukupno 9 pjesama).

Izvan ovoga računa koji broji skupno 117 zapisa, postoje još i pojedinačni zapisi pjesama koje su, osim u jednome slučaju iz Nadžupskoga arhiva u Perastu, varijante pjesama iz pobrojanih rukopisa. Razumije se, 117 zapisa junačkih epskih pjesama ne znači da raspoložemo istim brojem pojedinačnih tekstova jer su iz zbirke u zbirku prepisivane iste pjesme pa bi ukupni broj deseteračkih pjesama, kad se izostave varijante, iz ovoga korpusa bio pedesetak samostalnih tekstova. Zanimljivo je da ni u jednom od tri rukopisa koje smo pripisali Ivanu Antunu Nenadiću (Radoman 2022a: 170–174), jer je njegovom rukom u njima zapisan najveći broj pjesama, nema zapisa deseteračke junačke epike, kao ni karakterističnih peraških počašnica, niti bugarštica s peraškim temama (osim jedne imitativne bugarštice o udaru na Kotor). Kao da se zapisivač tih zbornika trudio da prikupi samo onaj segment bogatoga usmenoknjiževnoga repertoara koji nije prepoznatljivo obilježje lokalnih prilika, već zajednička svojina širega konteksta usmene književnosti na štokavskome jezičkom terenu.

Ovđe ćemo skicirati tipologiju usmenih deseteračkih epskih pjesama iz peraških rukopisa uz određene tematološke napomene koje te pjesme, bar kad je riječ o epskome prikazu života, čine specifičnima.

4 Genološke i tematološke osobine korpusa

Naporedno s tradicijom bugarštica, a umnogome na tematskome planu bliska njoj, razvijala se, po svemu sudeći nešto mlađa deseteračka junačka epika. Sud o njoj

starini ipak bi valjalo tek uslovno prihvatiti s obzirom na uvjerljive zaključke Romana Jakobsona o indoevropskoj starini „srpskohrvatskog“ deseterca (Jakobson 1966: 146–156), ali starina stiha nije presudni indikator starine vrste.

No, da ne bismo zapali u svojevrstu žanrovsko-tipološku zbrku, na početku je bitno razlučiti sva tri segmenta sintagme deseteračka junačka epika. Kako je vidno, prvi činilac sintagme duguje svoje porijeklo metričkome kriterijumu, no, taj metrički obrazac nije isključivo vezan za junačku epiku jer je nemali broj usmenih lirskih pjesama realizovan upravo u formi deseterca. Drugi činilac sintagme upućuje na tematski okvir, dok se treći odnosi na genološki kontekst upućujući na narativnost kao bitno svojstvo. Pa ako u našoj usmenoj tradiciji deseterac nije isključivo karakteristika junačke epike, već ga sriječemo i u lirici, a u bokeljskim zapisima on je i nešto pretežniji od lirskoga osmerca, valja istaći da deseterac nije isključivi stih junačke epike. U korpusu koji je pred nama a koji čini 18 pretežno usmenoknjiževnih zbornika nastalih u Boki Kotorskoj od 1696. do 1833. godine tek u tragovima, zapravo samo u jednoj pjesmi („Poskočnica od Mehmedage“), ali u široj epskoj tradiciji ne sasvim zanemarivo, junačkih epskih pjesama imamo zabilježenih i u osmercu. Odrednicom junačka epika, pak, upućuje se na osnovno obilježje toga tipa epske poezije, a riječ je o temi borbe, „bilo kao dvoboj odnosno megdan dvojice junaka ili kao bitka dvaju suprotstavljenih tabora“ (Dukić 2004: 52).

4.1 Genološke karakteristike

Najprije, treba reći da klasifikacija na dva repertoara što su i tematski i stilski osobena, koju smo ponudili pišući o bugaršticama iz ovoga korpusa (Radoman 2023: 51–83), kad je riječ o deseteračkim epskim pjesmama iz ovoga korpusa nije sasvim primjenjiva. Naime, za razliku od bugarštica u kojima je ugrofilska komponenta izražena već i znatnim brojem pjesama čiji su protagonisti ugarski velikaši, među deseteračkim junačkim pjesmama zabilježenim u Boki od kraja XVII do sredine XIX vijeka, nema pjesama u Ugrinu Janku – spominje se, zapravo, samo u jednoj pjesmi u kojoj nije neposredni akter – i njegovu sestriću Sekuli, koji su centralne figure peraškoga bugaršitičkog kruga. No, to ne znači da tragova ugrofilske komponente uopšte nema. U *Pjesmarici Krsta Mazarovića* iz oko 1710. godine nalaze se samo dvije deseteračke junačke pjesme u kojima se opisuju sukobi s Osmanlijama čiji su protagonisti ugarski junaci Rakočija bane, Ognjeni Madžare, Svilo(je)vić Milinko i Sifarić Petar. U *Pjesmarici Nikole Burovića*, u pjesmi pod brojem 198 (Radoman, Čirgić 2017c: 304–305), opjevana su đeca kralja budimskoga, Jela i Ivan, koja nakon pada Budima postaju sužnji cara i carice.

Osim ovoga malenoga „ugarskog“ kruga pjesama, u *Pjesmarici Nikole Burovića*, karakterističnoj između ostaloga i po tome što sadrži veći broj epsko-lirskih pjesama,

nahodi se i nekoliko pjesama koje kao da su u taj zbornik prispjele iz krajeva pod osmanskom vlašću, u kojima junaci dolaze iz miljea muslimanskih gradskih sredina, kakav je slučaj s pjesmom o Kapetanoviću pod brojem 203 (Radoman, Čirgić 2017c: 316–318), koja je varijanta poznatoga modela svadbe s preprekama, pjesme pod brojem 201 (Radoman, Čirgić 2017c: 309–312) takođe iz muslimanskoga miljea o zavisti između sestara ili kratke epske skice o prepisci između cara i Arslanage koji drži sužnje u pjesmi pod brojem 206 (Radoman, Čirgić 2017c: 323). Kad se ima u vidu neposredna blizina gradova pod osmanskom vlašću, poput Risna koji je na svega nekoliko kilometara udaljen od Perasta, kao i to da u pjesmama koje pripadaju ovome korpusu ima manje animoziteta prema risanskim Turcima, nego, recimo, prema Kotoranima, koji osim što su takođe mletački podanici s Perašanima su povezani i preko pripadnosti istoj konfesiji, biva jasnije otkud u peraškoj sredini i takve pjesme. Ocjena Alberta B. Lorda o muslimanskoj usmenoj epskoj tradiciji vrijedi i za omanji krug pjesama muslimanske provenijencije iz Burovićeve zbirke: „Upravo u ovom pogledu meni se čini da su muslimanske narodne epske pjesme najdragocjenije na Balkanu, jer, ja se nadam da ću to i dokazati, one su sačuvale i razvile neke mitske uzore bolje od hrišćanske tradicije, koja je uperila svoje poglede sve više hajdučkim i kleftskim pjesmama, a odatle i historiji“ (Lord 1974: 66). Pored epskih, u Perastu su zabilježene i lirske usmene pjesme muslimanske provenijencije.

Iz Burovićeva je zbornika i pjesma o razdvojenoj braći, od kojih je jednoga podigao (turski) car, a drugoga vojvoda Janko. U sukobu između „krstjanske“ i turske vojske, u kojemu jedan drugoga nazivaju kaurinom i poturicom, nema pobjednika, pa ih obje vojske nagrade bogatim darom. Uz pjesmu o odbrani Beča od Osmanlija 1683. godine, preostale pjesme Burovićeva zbornika odnose se na hajdučke podvige, na širem geografskom prostoru od Klisa, preko Senja, Livna i Glamoča do Sarajeva, uz prepoznatljive junake Vuka Mandušića, Iva Senjanina i dr., te na lokalne istorijske događaje u Perastu tokom XVI i XVII vijeka.

Ni u jednoj deseteračkoj pjesmi iz ovoga korpusa, međutim, nije zabilježen motiv bitke na Kosovu, niti druge iz 1448. godine, o kojoj je sačuvano 8 bugarštica, niti prve, o kojoj je u ovome korpusu sačuvana samo jedna bugarštica, i to – po svemu sudeći – djelo kakvog ne čak ni vještog imitatora bugarštičkog stiha. Time, kao i činjenicom da pjesama o Kosovu nema ni u prvim zbirkama zabilježenim u Crnoj Gori u XIX vijeku, *Pjevaniji crnogorskoj i hercegovačkoj* Sima Milutinovića Sarajlije (1833) i *Ogledalu srpskom* Petra II Petrovića Njegoša (1845), kao ni u pjesmama koje je Vuk Stefanović Karadžić zabilježio u Crnoj Gori – nedvosmisleno biva demantovana hipoteza Jelke Ređep da je u Crnoj Gori i Boki Kotorskoj „krajem XVII i početkom XVIII veka kosovska tradicija bila vrlo živa“, često nekritički ponavljana u literaturi (Ređep 1976: 281).

Burovićev nevelika kolekcija deseteračkih epskih pjesama upravo skicira razdiobu na dvije cjeline, koje zbog neujednačenosti prve cjeline ipak nećemo nazvati repertoarom:

1. U prvu grupu smjestićemo pjesme ugrofilske i turkofilske provenijencije, kojoj pribrajamo i pjesmu o hrišćansko-turskome sukobu s dvojicom braće na različitim stranama, koja inklinira tipu feudalne, viteške epike.
2. Drugu, pak, cjelinu, činile bi pjesme o hajducima i pjesme iz peraške povijesti.

4.2 Tematološke karakteristike

Po tipologiji koju predlaže Jovan Deretić pjesme o hajducima pripadaju tipu epike o odmetnicima od vlasti i zakona (Deretić 2000: 220), dok bi se pjesme iz peraške povijesti uklopile u tip graničarske epike (Deretić 2000: 222). Tu podjelu na dvije podgrupe u okviru druge cjeline peraških deseteračkih epskih pjesama slijedila bi i podjela na dva epska modela, od kojih bi hajdučke pjesme bile bliže modelu motivskih pjesama, dok bi se pjesme o peraškoj povijesti uklapale u model hroničarskih pjesama (Samarđžija 2007: 77–78). Riječ je, dakako, o okvirnom klasifikacijskom modelu. Činjenica da su hajduci baš u Perastu i njegovoj okolini našli utočište kroz nekoliko decenija te da je njihov udio u peraškoj povijesti druge polovine XVII vijeka nesumnjiv, uticala je da ta granica ipak bude tek uslovna.

Za hroničarske pjesme iz kruga peraške povijesne epike, načelno bi se moglo reći ono što je Vuk Stefanović Karadžić uočio kad je riječ o crnogorskim pjesmama, da je u njima više „istorije, nego poezije“ (Karadžić 1986: 104), ali i u takvim pjesmama srijeću se postupci karakteristični za motivske pjesme. Takav je slučaj s pjesmom koja je pod brojem 13 u *Pjesmarici Julija Balovića* đe izvještaj o turskom stradanju i smrti Mehmedage prilikom udara na Perast 1654. godine Mehmedaginici u Korjenice donose dva „crna vrana“. Razvijenu poetsku sliku nekarakterističnu za krug hroničarskih pjesama nalazimo i u pjesmi koja je kod Julija Balovića pod brojem 19, đe Novljanki đevojci formula sna u uvodnim stihovima pjesme predskazuje skorašnji pad Herceg Novog:

„Vezak vezla Novkinja đevojka
 U Novomu pod žutom narančom
 Vezak vezla mlada zadrijemala
 U sanku je čudan san videla
 Nad Novijem se nebo prelomilo
 A iz neba zvijezde padahu
 Ljute zmije nad grad letijahu
 Ter Novljanom oči ispijahu

Đe je more kako ravno polje
Ter se bijelim cvijetkom izodelo...“

Stilskome repertoaru motivskih pjesama bliska je upotreba slovenske antiteze kakvu srijećemo na početku pjesme 116 iz zbirke Nikole Mazarovića, u kojoj je opjevan povijesni događaj – tunišanski napad na Perast 1624. godine:

„Što se bijeli na duždevu moru
Al su tice ali labudovi
Ni' su tice, ni' su labudovi
Neg su ono barbareske galiije“

Ovđe je doduše prisutna krnja slovenska antiteza, budući da od tri elementa koje slovenska antiteza sadrži – pitanje, igru pogađanja i odgovor (Bagić 2012: 303) – u ovim stihovima izostaje središnji dio, igra pogađanja.

Ipak, dominantni je ton toga kruga pjesama suvo hronološko nizanje događaja vezanih za bojeve, pomorske i kopnene, i megdane, koji referiraju na potvrđene povijesne događaje iz historije Perasta od početka XVI do početka XIX stoljeća. Relativno kratki vremenski odmak od događaja koje opjevaju uslovio je da se većina pjesama iz ovoga kruga ne uobličiti i umjetnički izbrusi kroz duže usmeno prenošenje, već da odigra ulogu više ili manje vjernog usmenog „zapisa“ historijskoga događaja. Tome je pored odsustva vremenske distance, doprinio i kriterij socijalne distance u odnosu na aktere – pjesme često pjevaju protagonisti događaja ili neko iz njihova bliskog okruženja. Možda bi se tim dvama kriterijima mogao dodati i treći – odsustvo teritorijalne distance. Pjesme se, naime, pretežno odnose za Perast i okolinu, pa su i receptivna očekivanja vezana za potrebu da se ne iznevjere Peraštanima dobro poznati događaji ili ličnosti. Mirjana Drndarski s pravom primjećuje da je odnos između poezije i historije najjednostavniji u hroničarskim pjesmama, nastalim neposredno nakon nekoga događaja, pa dodaje: „One se često pretvaraju u puko prepričavanje onoga što se dogodilo, bez ikakvog psihološkog oslikavanja protagonista i njihovog intimnog života. Umesto sveobuhvatne uokvirene slike, kazivanje se sastoji od nabranjanja detalja, za historiju nebitnih ali važnih za užu geografsku regiju u kojoj je pesma nastala“ (Drndarski 2001: 15).

Za razliku od hroničarskih pjesama čiji je deseterac Radosav Medenica opisao kao vještački, odnosno knjiški (Medenica 1975: 42), hajdučke pjesme, s nerijetko internacionalnim sižeima, poetski su uspjelije pjesme, no peraški zapisi i tu pokazuju izvjesne specifičnosti u odnosu na poznije zapise. Govoreći o modelu epskih pjesama „srednjih vremena“, kako je Vuk Stefanović Karadžić nazivao krug pjesama kojima pripadaju i

pjesme o hajducima, Boško Suvajdžić, s pozivom na Putilova i Šmausa, zaključuje da se on ne razlikuje bitnije od modela prisutnog u, Karadžićevom terminologijom, „junačkim pjesmama najstarijim“: „To je epski model čije su osnovne odlike narativnost, zatvorenost vremena i sižejna svedenost prostora, formulativan stil i izgrađeni književni jezik. Odlikuju ga još zaokruženost radnje i linearni tok naracije“ (Suvajdžić 2008: 309).

Jovan Deretić primjećuje da su hajduci u junačkoj epici zamijenili stare vitezove, povezujući tako viteški i hajdučki model epike, i ističući da su hajduci nosioci viteškoga morala i herojskoga pogleda na svijet (Deretić 2000: 221). Taj idealizovani pogled na hajdučku etiku u nesaglasju je s dvijema pjesmama zabilježenim i kod Julija Balovića i kod Nikole Mazarovića. U pjesmi koja je kod Julija Balovića pod rednim brojem 22 naslovljena „Svadbna u Trebinje“, hajduci Nika Popovića iz Trebinja na prijevaru odvođe đevojku. Suočen s poćerom, Niko Popović posijeće đevojku, pa se pjesma i okonćava njegovim rijećima koje služe kao obrazloženje njegova postupka:

„Neka da znaš robinjo đevojko
Zašto za te junaci ginoše“

I u pjesmi broj 23 iz Balovićeve zbirke pod naslovom „Svati od Novoga u Bileću“ ponavlja se isti motiv da hajduci nakon što otmu nevjestu, ubiju je u bijegu. U toj pjesmi, pored nevjeste ubijaju i 35 đevojaka iz njene pratnje. Tako surov prikaz hajduka odudara od njihova viteškog reprezentovanja, a zanimljivo je da u sličnome sižeju koji je u trećoj knjizi *Srpskih narodnih pjesama* objavio Vuk Stefanović Karadžić, đevojka ne strada od hajduka, već od hadžije koji nišani hajduke, pa umjesto njih ubije đevojku (Karadžić 2006: 506). Radosav Medenica je bio u dilemi da li taj neviteški postupak treba pripisati lošem kazivaću ili je u pitanju vjerno prenošenje stvarnoga događaja. Budući da su zapisi pjesama nastali u sredini u kojoj su hajduci prebivali i tek neku deceniju od njihova djelovanja, ćini nam se da bi uvjerljiviji zaključak mogao biti da je po srijedi taćan prikaz hajdućkoga djelovanja, no proizvod imaginacije lošega kazivaća. To uostalom potvrđuju i istorijski izvori dubrovaćke provenijencije u kojima se apostrofira svirepost hajduka, ćak i prema đeci u kolijevkama i ženama kojima su odsijecane ruke i dojke (Suvajdžić 2002: 15). Mlađa epika je, po svoj prilici, na uštrb povijesne dosljednosti epski lik hajduka približila viteškome modelu o kojemu je pisao Deretić. Ta je slika hajduka naknadno romantizovana od strane proućavalaca usmene književnosti, istorićara i književnika u drugoj polovini XIX vijeka. O dvojakoj prirodi hajdućkoga poziva dragocjeno je svjedoćanstvo ostavio još Vuk Stefanović Karadžić u *Srpskome rjećniku* đe za hajduke veli: „Istina da mnogi ljudi ne odu u hajduke da ćine zlo, ali kad se ćovjek (osobito prost) jedan put otpadi od ljudskoga društvna i oprosti se svake vlasti, on poćne osobito jedan uz drugoga i zlo ćiniti; tako i hajduci ćine zlo

i narodu svome, koji ih prema Turcima ljubi i žali, ali se i danas čini hajduku najveća sramota i poruga kad mu se reče da je lopov i pržibaba. U stara su vremena hajduci, kao što se i u pjesmama pjeva, najradije dočekivali Turke kad nose novce od dacije, ali je to u naše vrijeme slabo bivalo, nego dočekuju trgovce i druge putnike, a kašto udare i na kuću kome za koga misle da ima novaca ili lijepa ruha i oružja, te ga poharaju“ (Karadžić 1987: 1085).

Zapleti znatnoga broja hajdučkih pjesama pripadaju krugu internacionalnih sižea. U pjesmi iz *Pjesmarice Nikole Mazarovića* pod brojem 134 opisuje se kako je četa Baja Pivljanina zabasala na mećavu u Somini planini, pa su bili prinuđeni lomiti krste i ikone u crkvi u kojoj su našli utočište da bi se docnije odbranili od Turaka. Ruski filolog Konstantin Viskovati pronašao je 3 južnoslovenske varijante ove pjesme (Висковатый 1938: 385). „Popijevka od Štukana“, kod Nikole Mazarovića pod brojem 136 donosi motiv poznat još iz *1001 noći* o skrivenom blagu do kojega njegov budući vlasnik dolazi posredno, kad ga san uputi na posrednika, u ovome slučaju trgovca Abrama Žuđela, koji ga upućuje na Štukanovo blago, navodeći ga tako na otkriće. No, znatan broj hajdučkih pjesama opisuje pogranično robljenje. Davor Dukić s tim u vezi primjećuje: „Narodne epske pjesme uglavnom iskazuju pozitivan stav prema pograničnom robljenju (zarobljavanju ljudi i stoke s druge, neprijateljske strane). Čin je najčešće eksplicitno ili implicitno argumentiran: kao osveta ili dio većeg sukoba, obično kršćansko-muslimanskog“ (Dukić 2008: 52). U peraškim hroničarskim pjesmama, pak, ključna je tema sukoba, bilo da je riječ o sudaru dvije vojske bilo megdanu koji dijele junaci. Jedan takav megdan, između glasovitoga peraškog junaka Vicka Bujovića i novskoga kapetana Osmana, javlja se u čak 4 varijante i u pjesmarici Julija Balovića i u onoj Nikole Mazarovića. Kako se megdan odigrao samo desetak godina prije nego što je Julije Balović započeo s bilježenjem pjesama, neke od varijanti djeluju kao sirovi torzo, pa se preko različitoga postupka uobličjenja istoga, pritom istorijskoga događaja, može pratiti geneza pjesme.

Neke od peraških bugarštica, upravo one koje se vezuju za drugi, lokalni repertoar imaju svoje deseteračke ekvivalente. S tim u vezi, a povodom pitanja da li se i u kojoj mjeri deseteračke junačke pjesme razlikuju od bugarštica kad je po srijedi atribucija neprijateljskoga tabora u njima, valja citirati primjedbu Davora Dukića: „Neke od takozvanih peraških bugarštica iz Bogišićeve zbirke imaju i svoje deseteračke adekvate, koji su nastali jednostavnim prenošenjem sadržaja iz starijeg u novi oblik. Primjerice, sadržaj ovdje analizirane bugarštice br. 63 pretočen je stih po stih, uz neznatna odstupanja, u deseteračku pjesmu (B, br. 64). Ta neznatna odstupanja se, međutim, najjasnije uočavaju u onom dijelu pjesničkog jezika kojim se obavlja atribuiranje. Tako je u bugarštici u prostoru pripovjedačeva govora zabilježeno dvadeset aksioloških atribuci-

ja, dok ih se u deseteračkoj pjesmi javlja svega šest. Razloge tomu valja tražiti u bitno većoj duljini bugarštičkog stiha, a pogotovo u naglašenoj atributivnoj funkciji pripjev-nog priloška“ (Dukić 1998: 48–49). Aksiološke atribucije u bugaršticama i deseterač-koj junačkoj epici, i pored toga što ih je zbog opisanih razloga u onoj drugoj znatno manje, istovjetne su, a model reprezentacije identičan je s onim koji smo opisali u radu bugaršticama (Radoman 2023: 51–83). Načelno bi se moglo reći da nema aksiološke demonizacije neprijatelja, već je on dominantno opisan u skladu s modelom viteškoga odnosa prema protivniku, a čak i kad se naglašavaju njegove negativne karakteristike, poput „oholosti“ i pripisuju mu se „zulumi“ po srijedi je zapravo model motivacije za sukob koji treba da uslijedi. Na isti način „oholim zulumčarima“ pjesme prikazuju i „Turke Novljane“ i „Spanjule“, ali i „Franceze“. Takva njihova, pritom sasvim štu-ra karakterizacija tipična za prološki dio pjesme, prethodnica je okršaja između njih, shvaćenih kao neprijateljski tabor, i Mi-tabora, odnosno Peraštana.

Dok su neprijatelji u tim pjesmama tipizirani, bez izrazitijega ideologemiziranja, u njima je postojan prikaz Vlaha kao neviteškoga naroda. Tim terminom Peraštani su nazivali svoje pravoslavne sušede iz zaleđa, a tako su se oni uostalom i samoidentifi-kovali, što potvrđuje bogata arhivska građa iz Muzeja Grada Perasta, ali i drugih ar-hivskih fondova. U pjesmi koja je u *Pjesmarici Julija Balovića* pod rednim brojem 20 dizdar od Klobuka predaje grad Tripu Štukanoviću, ali se plaši da ga Vlasi ne prevare, pa Tripo Vlahe uzima za taoce sve dok ne omogući bezbjednu evakuaciju Turaka. U *Pjesmarici Nikole Burovića* u pjesmi pod brojem 186 Turci predaju Klis „fuškul đe-neralu“, ali ih Vlasi „vrh vjere izgubiše“. Primjere vlaške nepouzdanosti nalazimo i u *Pjesmarici Nikole Mazarovića*. U pjesmi pod brojem 100 Njegušević Mato za mito od 100 dukata prikriva od pobratima Baja Pivljanina da njegov suparnik na megdanu beg Ljubović nosi pancir. Bajo ipak trijumfuje na megdanu, a potom pobratima koji ga je iznevjerio predaje mletačkim vlastima u Kotoru da ga kazne. Istoriji poznati haramba-ša Mato Njegušević doista je boravio u Perastu, a zanimljiv je dokument iz Istorijskoga arhiva u Kotoru iz 1672. godine po kojem je harambaša Mato Njegušević opunomoćio „harambašu Dragojla, zvanog Bajo [...] da ga zastupa pred vlastima u svim pravnim poslovima“ (Milošević, 1988: 128).² U pjesmi iz iste zbirke pod brojem 108 vlaški voj-voda Radule udara na Perast kršeći pobratimstvo s Markom Mortezićem i biva ubijen u napadu. Vjerolomstvo, kršenje patrijarhalnih normi i obaveza kakvo nameće običaj pobratimstva, lakomost i surovost karakteristike su koje se u tim pjesmama pripisuju Vlasima. Iako ih pjesme najčešće lociraju na prostoru sušednoga Grahova i Krivošija, za ranonovovjekovne stanovnike Perasta Vlasi su i ostali pravoslavci iz neposrednoga

² Ponajbolji poznavaoци kotorskih arhivskih izvora Risto Kovijanić i Ivo Stjepčević iznijeli su pretpostavku da je Dragojlo iz ovoga i nekoliko drugih dokumenata zapravo Bajo Pivljanin (Nazečić 1959: 15).

sušedsva, pod osmanskom vlašću ili iz Crne Gore. Izrazito negativni prikaz Vlaha u peraškoj deseteračkoj junačkoj epici mogao bi biti i razlog izostajanja spomena učesća Crnogoraca u oslobođenju Herceg Novog u pjesmama iz toga kruga. Istorijski izvori, pak, ističu njihovu ulogu u toj vojnoj akciji (Butorac 2000: 119).

Sumirajući analize zbirke Julija Balovića i Nikole Mazarovića, dva po broju i tipu deseteračkih junačkih epskih pjesama reprezentativna rukopisa, Radosav Medenica primjećuje: „Nesigurnost i labavost deseteračkog stiha je karakteristična pojava u deseteračkim pesmama i Balovićeve i Mazarevićeve rukopisa, negde u jačoj negde u manjoj meri. Da li je to trag neusahle tradicije bugarštica ili ovde, daleko pre, dokaz da guslarska umetnost širokih narodnih slojeva, ovde hercegovačko-crnogorskog brdskog zaleđa, u priobalnom pojasu Boke, kod kulturno odmaklih slojeva koji su bili nosioci ovoga građanskog i gradskog pesnikovanja, nije bila još potpuno odomaćena“ (Medenica 1975: 42). U prilog toj tezi ide i Medeničino zapažanje da devet bugarštica iz zbirke Julija Balovića imaju svoje deseteračke paralele i to dvije već u Balovićevu zborniku, a njih sedam u zbirci Nikole Mazarovića. Po riječima Radosava Medenice sve paralele, osim jedne, direktni su prepjevi bugarštica iz pjesmarice Julija Balovića (Medenica 1975: 31).

Na kraju, nije zgorega uočiti i nekoliko detalja iz domena jezičko-stilskih karakteristika ovoga korpusa. Naime, pjesme koje opjevaju starije događaje potvrđene su u više varijanata a preko njih se može pratiti i jezički razvoj poput toga što imperfekta i pripovjedački prezent ustupa mjesto perfektu, potom da stariji leksički oblici ustupaju mjesto novijima (pr. orobiti – porobiti), neke se riječi iz starijih varijanata (očito zaboravljena značenja) mijenjaju u novijim varijantama neadekvatno – u skladu s pučkom etimologijom, neke se starije prakse zamjenjuju novijima, u skladu s vremenom kad nastaje varijanta (opaliti – oplijeniti), a ovi mlađi zapisi svjedoče i o započetome procesu degeneracije usmene pjesme, zasvjedočene uvođenjem rime, uvođenja „učene“ invokacije u pojedinim pjesmama, datiranjima u uvodnim stihovima pjesme i sl. Takve su pjesme, po pravilu većega obima od ostalih, inače obimom nevelikih pjesama iz toga kruga, a tragovi autorske intervencije očituju se i u kvalifikaciji neprijatelja, kao i u reprezentaciji sukoba izvan uobičajene matrice viteškoga odmjeravanja i njenim smještanjem u vjerski ideologemski okvir. Završni stihovi pjesme pod rednim brojem 115 iz *Pjesmarice Nikole Mazarovića* ilustruju u kojoj mjeri je došlo do degeneracije junačke epike:

„A sadaka ukloni nas Bože
Tebe sada svi molimo Bože
Tebi slava i tebi je fala

Tebi Bože i Gospi blaženoj
 Koji ste ne u ovemu pomogli
 Pomoste ne i unaprijedaka
 Podaj nami junačko dobiće
 Da dobijemo neprijatelje naše
 Da išćeramo iz Evrope Turke
 Da ova strana čista nam ostane
 Da Muhamed među nam ne smrdi
 Tvoja sveta vjera nek se uzviši
 Po svem svijetu sveta vjera tvoja
 Neka znadu svi narodi tvoji
 Što je sveta vjera Jezusova.“

O razvoju junačke epike u peraškoj sredini zanimljivo svjedočanstvo pružaju pjesme o turskome napadu na Perast 1654. godine, događaju koji je u povijesti toga grada zauzeo posebno mjesto. Naime, taj je događaj opjevan u 5 epskih pjesama, od kojih je jedna bugarštica, jedna osmeračka, a tri deseteračke pjesme. Dok su bugarštica iz *Pjesmarice Julija Balovića* i njena deseteračka prerada iz *Pjesmarice Nikole Mazarovića* – do te mjere dosljedna bugarštičkome originalu da ga slijedi i u broju stihova, kojih je 114 – kao i deseteračka pjesma iz drugoga rukopisa Krsta Balovića, tipične hroničarske pjesme, oskudne poetske izgrađenosti, usredsređene na što vjerniji prikaz ratnoga sukoba, po svemu sudeći knjiškoga postanka, osmeračka epska pjesma o istome događaju te kraća motivska deseteračka pjesma koju smo već spomenuli, odaju utisak pjesama koje su prenošene usmenim putem, izgrađene po modelu živoga narodnog stiha.

Za razliku od bugarštice i njene deseteračke paralele, koje su opterećene detaljima netipičnim za usmeni modus prenošenja pjesama, u osmeračkoj epskoj pjesmi, ispjevanoj u simetričnome narodnom osmercu, čiji naslov „Poskočnica od Mehmedage“ upućuje na to da je pjevana u kolu, fabula je organizovana oko nekoliko punktova, pri čemu je data jasna motivacija za napad. Riječ je o osveti za peraški napad na Risan. Napadu na Perast prethodi upozorenje „biješe vile“ upućeno Mehmedagi da ne udara na Perast u kojem su „ljuti zmaji“, na koje se Mehmedaga ogлуši, uvjeren u svoju silu. Sâmi napad sveden je na sliku pogibije Mehmedage „pod narančom Širovića“, da bi u drugome dijelu pjesme ženski likovi zauzeli ključnu ulogu, prvo Kata Đurkovića i peraške „ljubi“ koje se priključuju odbrani grada, a potom Mehmedaginica, koja na vijest o smrti muža kuka „kako zmija krilatice“, proklinjući one koji su ga uprkos njenim molbama da ne „ara“ Perast, povelj, a potom ga izdali. Druga deseteračka epska pjesma o tome događaju, od svega 50 stihova, započinje formulom:

„Prelećeše dva crna vrana
 Preko Risna preko Ledenicah
 Preko Grahova polja velikoga
 I padoše pored Korjenića
 Na dvorove age Mehmetage“

Cijela je pjesma, zapravo, svedena na izvještaj gavranova ostvaren kroz dijalog s Mehmedaginicom, a umjesto razvijene kletve kojom se završava osmeračka pjesma, ova se pjesma okončava riječima Mehmedagine majke, kojima tješi svoju snahu:

„Nu pomuči nevjestice moja
 Ako je Mehmet ago poginuo
 Lijepi ti je porod ostavio
 Dvije kćeri i četiri sina.“

O degeneraciji deseteračke junačke epike svjedoči najmlađa pjesma o istome događaju, iz male pjesmarice Krsta Balovića, po pretpostavci koja se zasniva na bilješkama Srećka Vulovića zapisana oko 1833. godine. Pjesma broji 197 stihova i predstavlja pokušaj narativnoga uvezivanja svih ranijih verzija, donoseći detalje vezane za motiv napada, nastojanja aginice da Mehmetagu odvрати od napada, potom opis napada te izvještaj o Mehmetaginoj pogibiji. U kojoj se mjeri pjesma udaljava od usmenoga obrasca, svjedoče brojni detalji, poput datiranja događaja nekarakterističnog za usmenoknjiževni postupak („U to bješe danak učinio / Slavni danak od petnaes svibnja / Od hiljade i još šest stotina / I pedeset i četiri ljeta“) ili, pak, transformacije kod scene izvještaja, đe se formula o gavranovima kao vjesnicima preuzeta iz deseteračke pjesme o kojoj je već bilo riječi, neutrališe realističkom motivacijom:

„Prolećeše dva crna gavrana
 Preko Risna preko Ledenica
 I podoše srede Korjenića
 Pod dvorove Rizvanović age
 To nijesu dva crna gavrana
 Nego su ovo dva Turčina mlada
 Koji prvi jesu pobjegnuli
 Od sve vojske Rizvanović age“

Za razliku od drugih pjesama o istome događaju, u ovoj je pjesmi naglašena i vjerska komponenta, budući da se vojni uspjeh pripisuje zaštiti peraške Gospe od Škrpjela. I završna scena pjesme odstupa od ranije zasvjedočenoga modela, budući da je izvještaj

o stradanju Mehmetage prikazan kroz dijalog dvojice preživjelih Turaka i Mehmetagine majke, a ne žene, koja u ovoj verziji tješi svekrvu upućujući na porod koji je Mehmetaga ostavio kao garanciju biološkoga održanja porodice.

Dvije male pjesmarice Krsta Balovića, koje čine gornju vremensku granicu korpusa koji je predmet naše pažnje, nastale nekih 140 godina nakon najstarije zabilježene zbirke, pa tako i deseteračka epska pjesma o turskome napadu na Perast sačuvana u jednoj od njih, donose materijal zahvalan za praćenje procesa transformacije usmene kulture, čiji pjesnički obrasci, sad već uveliko uronjeni u „knjiški“ model prenošenja, gube svoje prepoznatljive osobine čime otpočinje proces degeneracije usmene književnosti. O granici između dva modusa, koje on naziva „usmenim“ i „književnim“ Albert B. Lord, zapaža: „U *usmenom* tekstu ispoljiće se prevlast sasvim očiglednih formula, s velikim ostatkom ‘formulnih’ i malim brojem neformulnih izraza. *Književni* tekst će pokazati prevlast neformulnih izraza i vrlo malo jasnih formula. Činjenica što će se i neformulni izrazi naći u usmenom tekstu svedoči o tome da je klica ‘književnog’ stila već prisutna u usmenom stilu, isto tako prisustvo ‘formula’ u ‘književnom’ stilu ukazuje na njegovo poreklo u usmenom stilu. Te formule su tragovi usmenog stila“ (Lord 1990: 239). Pjesmarice Krsta Balovića ostaju tako svjedočanstvo izmijenjenih društvenih i kulturnih okolnosti u kojima je epska pjesma izgubila svoj status i funkciju u društvu, a njeni ostaci ostataka preživljavaju u pisanoj formi, prepisujući se iz jedne u drugu zbirku, sad već ne kao živi dio tradicije, već kao relikv prošlih, epskih vremena. Zato je u pjesmama iz te završne faze bilježenja peraške usmene epike, poezija zaista ustuknula pred historijom, a epska slika svijeta pred hroničarskom suhoparnošću opisa. O tome procesu Boris Nikolajevič Putilov veli: „Tek tada kada se produktivno epsko stvaralaštvo približuje razdoblju izumiranja, nastaju pjesme u kojima su elementi hronike do te mjere dominantni da nadvladavaju epsku tradiciju“ (Putilov 1985: 216).

4 Zaključak

Deseteračka junačka epika iz peraških zapisa, kako smo videli, svjedoči o žilavosti epske materije na tome prostoru te potvrđuje s jedne strane da je ta sredina reprodukovala epske sadržaje poznate na daleko širem području, ali i, s druge strane, iznjedrila vlastiti epski obrazac, doduše više odan potrebi da se povijesni događaj upamti i proslavi, no da mu se podari uspjelija umjetnička forma. Analiza korpusa ponudila je model klasifikacije koji se svodi na dvije cjeline. Prvoj cjelini koja po svojem karakteru nije specifično peraška već je svojinom širega štokavskoga jezičkoga areala pripadaju pjesme ugrofilske provenijencije i manji krug pjesama koje pripadaju muslimanskoj epici, uz ostatke viteške epske poezije. Drugoj cjelini pripadaju pjesme koje referišu na poznate historijske događaje ili ličnosti iz XVII i XVIII stoljeća. U okviru te grupe, opet,

sriječemo ne sasvim čvrstu podjelu na hajdučke pjesme, koje pripadaju tipu epike o odmetnicima od vlasti i zakona, te pretežno hroničarske pjesme o peraškim povijesnim događajima, pomorskim i kopnenim bitkama i megdanima, koje odgovaraju tipu graničarske epike. Uz iz bugarštica naslijeđeni model dominantno viteške reprezentacije protivnika, u tim su pjesmama izrazito negativno karakterizirani Vlasi, kao neviteški, svirepi, vjerolomni i lakomi narod. Deseteračke su junačke pjesme zabilježene u Perastu, nasljeđujući dio repertoara bugarštica, taj repertoar nadogradile novim sadržajima, u prvome redu imajući zadatak da proslave peraško junaštvo, opjevajući sve važnije događaje iz povijesti grada i njegovih žitelja, ali dajući i neuljepšanu sliku od sredine XVII vijeka peraških suseda, hajduka. Ti rani zapisi usmene epike važni su stoga i kao svjedočanstvo o bogatoj kulturnoj produkciji jednoga malog grada na granici, ali i kao dragocjen materijal za proučavanje geneze južnoslovenske usmene epike.

Izvori

- ČIRGIĆ, Adnan, Aleksandar RADOMAN, prir. 2022: *Pjesmarice Joza Šilopija*. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost.
- RADOMAN, Aleksandar, Adnan ČIRGIĆ, prir. 2017c: *Pjesmarica Nikole Burovića*. Cetinje, Podgorica: Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Sekretarijat za kulturu Glavnog grada.
- RADOMAN, Aleksandar, Adnan ČIRGIĆ, prir. 2018c: *Pjesmarica Nikole Mazarovića*. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost.
- RADOMAN, Aleksandar, Adnan ČIRGIĆ, prir. 2019a: *Pjesmarica Julija Balovića*. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost.
- RADOMAN, Aleksandar, Adnan ČIRGIĆ, prir. 2019b: *Pjesmarica Andrije Balovića*. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost.
- RADOMAN, Aleksandar, Adnan ČIRGIĆ, prir. 2020a: *Pjesmarica Ivana Kolovića*. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost.
- RADOMAN, Aleksandar, Adnan ČIRGIĆ, prir. 2020b: *Pjesmarice Krsta Balovića*. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost.

Literatura

- BAGIĆ, Krešimir, 2012: *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga.
- BUTORAC, Pavao, 1999: *Kulturna povijest grada Perasta*. Perast: Gospa od Škrpjela.
- BUTORAC, Pavao, 2000: *Boka Kotorska u 17. i 18. stoljeću – politički pregled*. Perast: Gospa od Škrpjela.
- DRNDARSKI, Mirjana, 2001: *Na vilinom vijalištu: o transpoziciji folklornih žanrova*. Beograd: Rad, KPZ Srbije.
- DUKIĆ, Davor, 1998: *Figura protivnika u hrvatskoj povijesnoj epici*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- DUKIĆ, Davor, prir. 2004: *Usmene epske pjesme I*. Zagreb: Matica hrvatska.
- DUKIĆ, Davor, 2008: *Tematološki ogledi*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- DERETIĆ, Jovan, 2000: *Srpska narodna epika*. Beograd: Filip Višnjić.
- JAKOBSON, Roman, 1966: *Lingvistika i poetika*. Prijev. Draginja Pervaz i dr. Beograd: Nolit.
- STEFANOVIĆ KARADŽIĆ, Vuk, 1986: *Srpske narodne pjesme, knjiga četvrta* [1862]. Sabrana dela Vuka Karadžića, knjiga 7. Beograd: Prosveta.
- STEFANOVIĆ KARADŽIĆ, Vuk, 1987: *Srpski rječnik*, II, R–Š [1852]. Sabrana dela Vuka Karadžića, knjiga 6. Beograd: Prosveta.

- STEFANOVIĆ KARADŽIĆ, Vuk, 2006: *Srpske narodne pjesme*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- LORD, Albert B., 1974: Uticaj turskih osvajanja na balkansku epsku tradiciju. *Narodna književnost Srba, Hrvata, Muslimana i Crnogoraca: izbor kritika*, 65–83. Sarajevo: IP Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenike.
- LORD, Albert B., 1990: *Pevač priča. I. Teorija*. Prijev. Slobodanka Glišić. Beograd: Idea.
- MEDENICA, Radosav, 1975: *Naša narodna epika i njeni tvorci: crnogorsko-hercegovačka planinska oblast, postojbina patrijarhalne kulture i epske pesme Dinaraca*. Cetinje: Obod.
- MILOŠEVIĆ, Miloš, prir. 1988: *Hajduci u Boki Kotorskoj 1648–1718*. Titograd: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti.
- MILOŠEVIĆ, Miloš, 2000: Samoupravni status Perasta za vrijeme Mletačke Republike. *Glasnik odjeljenja društvenih nauka CANU* 13. 7–64.
- MILOŠEVIĆ, Miloš, 2008: *Boka Kotorska, Bar i Ulcinj od XV do XVIII vijeka*. Podgorica: CID.
- NAZEČIĆ, Salko, 1959: *Iz naše narodne epike, I dio, Hajdučke borbe oko Dubrovnika i naša narodna pjesma. Prilog proučavanju postanka i razvoja naše narodne epike*. Sarajevo: Svjetlost.
- PUTILOV, Boris N., 1985: *Junački ep Crnogoraca*. Prijev. Dobrilo Aranitović. Titograd: Univerzitetaska riječ, NIO Pobjeda.
- RADOMAN, Aleksandar, 2022a: Književni kanon i crnogorska usmena književnost predvukovskoga doba. *Lingua Montenegrina* 15/2. 153–188. DOI: <https://doi.org/10.46584/lm.v30i2.943>.
- RADOMAN, Aleksandar, 2022b: *Usmena književnost Boke Kotorske do 1833. godine*. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Crnogorski PEN centar.
- RADOMAN, Aleksandar, 2023: Bugarštice iz bokokotorskih rukopisa XVII–XVIII vijeka. *Lingua Montenegrina* 15/1. 51–83. DOI: <https://doi.org/10.46584/lm.v31i1.974>.
- RADOMAN, Aleksandar, 2024a: Genološke i tematološke karakteristike peraških počašnica predmoderna doba. *Slavistična revija* 72/1. 15–32. DOI: <https://doi.org/10.57589/srl.v72i1.4153>.
- RADOMAN, Aleksandar, 2024b: Social, Cultural, and Literary Circumstances in the Early Modern Period in Perast. *Slovanský přehled* 110/2. 373–397.
- RADOMAN, Aleksandar, Adnan ČIRGIĆ, 2016: Izvještaj o proučavanju Zbornika Nikole Burovića iz Zbirke Baltazara Bogišića u Cavtatu. *Lingua Montenegrina* 9/2. 279–309. DOI: <https://doi.org/10.46584/lm.v18i2.529>.
- RADOMAN, Aleksandar, Adnan ČIRGIĆ, 2017a: Izvještaj o proučavanju Pjesmarice Krsta Mazarovića iz Nadžupskoga arhiva u Parastu. *Lingua Montenegrina* 10/1. 283–318. DOI: <https://doi.org/10.46584/lm.v19i1.563>.
- RADOMAN, Aleksandar, Adnan ČIRGIĆ, 2017b: Izvještaj o proučavanju Pjesmarice Nikole Mazarovića iz Nadžupskoga arhiva u Parastu. *Lingua Montenegrina* 10/2. 511–532. DOI: <https://doi.org/10.46584/lm.v20i2.604>.
- RADOMAN, Aleksandar, Adnan ČIRGIĆ, 2018a: Izvještaj o istraživanju Pjesmarice Julija Balovića u Arhivu HAZU. *Lingua Montenegrina* 21/1. 361–373. DOI: <https://doi.org/10.46584/lm.v21i1.633>.
- RADOMAN, Aleksandar, Adnan ČIRGIĆ, 2018b: Izvještaj o proučavanju pjesmarice Andrije Balovića iz Arhiva HAZU u Zagrebu. *Lingua Montenegrina* 22/2. 309–322. DOI: <https://doi.org/10.46584/lm.v22i2.661>.
- RADOMAN, Aleksandar, Adnan ČIRGIĆ, 2021: Izvještaj o proučavanju pjesmarice Ivana Kolovića iz Arhiva HAZU u Zagrebu. *Lingua Montenegrina* 15/1. 447–460. DOI: <https://doi.org/10.46584/lm.v27i1.855>.
- RADOMAN, Aleksandar, Adnan ČIRGIĆ, prir. 2022a: *Pjesmarice Ivana Antuna Nenadića*. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost.
- REDEP, Jelka, 1976: *Priča o boju kosovskom*. Novi Sad, Zrenjanin: Filozofski fakultet Novi Sad, Centar za kulturu Zrenjanin.
- SAMARDŽIJA, Snežana, 2007: *Uvod u usmenu književnost*. Beograd: Narodna knjiga, Alfa.
- SUVAJDIĆ, Boško, 2002: Hajduci i uskoci u narodnoj poeziji. *Epske pesme o hajducima i uskocima: antologija*. Beograd: Gutembergova galaksija. 5–57.
- SUVAJDIĆ, Boško, 2008: Usmeno pevanje o hajducima u južnoslovenskom kontekstu. *Slovenski folklor i folkloristika na razmeđu dva milenijuma, zbornik radova sa međunarodnog naučnog simpozijuma održanog 2–6. oktobra 2006. godine*, 303–313. Beograd: Balkanološki institut Srpske akademije nauka i umetnosti.
- ВИСКОВАТЫЙ, К., 1938: Гајдуки в Перастѣ в второй половинѣ XVII вѣка. *Slavia* 15. 379–397.
- [VISKOVATYI, K., 1938: Gajduki v Peraste v vtoroj polovine XVII veka. *Slavia* 15. 379–397.]

Povzetek

V članku je podan pregled korpusa ustnih desetereških epskih pesmi, zapisanih v Perastu v obdobju med letoma 1696 in 1833. Izmed 18 zbornikov pretežno ustnoizročilnih pesmi, nastalih v Perastu, se ustne desetereške epske pesmi pojavljajo v kar desetih. Razprava prinaša kratek oris družbeno-zgodovinskih okoliščin v Perastu v zgodnjem novem veku, z namenom osvetlitve zgodovinskih razmer, ki so spodbudile zanimanje za zapisovanje ustne poezije znatno prej kot v drugih južnoslovanskih okoljih. V delu je načrtan model klasifikacije tega korpusa, ki se deli na dva sklopa. Prvi sklop tvorijo pesmi ugrofilske proveniencije z manjšim krogom pesmi, ki pripadajo muslimanski epiki, ob ostankih viteške epske poezije. Ta sklop po svojem značaju ni specifično peraški, temveč predstavlja dediščino širšega štokavskega jezikovnega areala. Drugi sklop obsega pesmi, ki se nanašajo na znane zgodovinske dogodke ali osebnosti iz 17. in 18. stoletja. Znotraj te skupine zasledimo ne povsem strogo delitev na hajduške pesmi, ki sodijo v tip epike o upornikih proti oblasti in zakonu, ter pretežno kronikalne pesmi o peraških zgodovinskih dogodkih, pomorskih in kopenskih bitkah ter dvobojih, ki ustrezajo tipu mejne (»krajšniške«) epike. Podobno kot v peraških bugarščicah je tudi tukaj prisoten model dominantno viteške reprezentacije nasprotnika, vendar so v pesmih tega korpusa izrazito negativno označeni Vlahi kot neviteško, kruto, verolomno in lakomno ljudstvo.